

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Колісниченко В.В.

Стаття присвячена висвітленню технології підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів до роботи з підлітками, схильними до асоціальної поведінки.

Ключові слова: правоохоронці, підлітки «групи ризику», формування готовності.

Сучасна соціально-економічна ситуація, а також рівень правової культури частини населення, вимагає удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів, які безпосередньо займаються боротьбою з негативними проступками і злочинами серед населення. Перенесення акценту діяльності працівників МВС з виправлення наслідків правопорушень підліткової молоді на їх попередження дозволить знизити ризик зростання контингентів неповнолітніх з дев'яною поведінкою.

У психолого-педагогічній, соціальної та юридичній літературі ця категорія підлітків пов'язується з педагогічною занедбаністю, групою ризику тощо. Це свідчить про складність і неоднозначність явища, що вивчається. Під поняттям «підлітки групи ризику» ми будемо розуміти неповнолітніх, схильних до відхилення від прийнятих у суспільстві правових або моральних норм поведінки, зумовлених соціальними, сімейними, шкільними умовами і обставинами розвитку і виховання, особистісними якостями і сферою їхнього спілкування.

Однією із важливих умов реалізації профілактичної роботи є вдосконалення діяльності правоохоронних органів із зазначеною категорією неповнолітніх. Публікації багатьох учених, юристів-практиків, педагогів (О.Бандурка, М.Ветров, Ф.Глазирін, Н.Зобенько, В.Оржеховська, Т.Очередін, В.Синьов, В.Туриця та ін.) підтверджують необхідність ширшого залучення працівників правоохоронних органів до виховання молоді, яка ще не є ефективною й нерідко носить формальний характер.

У контексті сучасної соціально-економічної ситуації в країні, стану правової освіти і виховання населення, необхідно проаналізувати, вивчити та удосконалити професійну підготовку майбутніх працівників системи МВС, перенести акценти роботи правоохоронних органів із виправлення наслідків правопорушень на їх попередження. Це дозволить уникнути багатьох особистісних життєвих трагедій підлітків, зберегти державні кошти на утримання малолітніх злочинців у спеціальних закладах, знизити криміногенну ситуацію в державі.

Метою статті є висвітлення технології підготовки курсантів вищої юридичної школи до роботи з підлітками «групи ризику».

Підготовка працівника правоохоронних органів до роботи з підлітками групи ризику нами розглядається як комплекс навчально-виховних впливів, спрямованих на формування відповідних якостей, що забезпечують оволодіння системою світоглядних принципів і переконань, теоретичних знань і концепцій, практичних умінь і навичок для успішної профілактичної діяльності. Ідеться про готовність майбутнього правоохоронця до роботи з означеною категорією неповнолітніх.

Грунтуючись на філософських та методологічних аспектах системного підходу до розгляду явищ і процесів дійсності (В.Г.Афанасєв, В.П.Беспалько, І.В.Блауберг, Н.В.Кузьміна, Н.М.Скаткін, Е.Г.Юдін), ми розглядаємо формування готовності майбутнього правоохоронця до роботи з підлітками групи ризику як систему, що функціонує і розвивається у тісному взаємозв'язку її компонентів і підпорядковується визначеною меті та завданням.

Цільова програма створюється на засадах синтезу, інтеграції всіх дисциплін. Зокрема, на наш погляд, в основу професійно-педагогічної підготовки правоохоронців має бути закладено вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін. Вони становлять її «ядро». Провідне місце належить тут соціології та психології, а також курсам інтегрованих знань філософського і культурологічного змісту, основ професійної етики та естетики, політології та ін. Інші підкомпоненти змісту освіти (галузеві), які визначаються профілем спеціальної підготовки, покликані за-

класти базу для професійної готовності курсантів до роботи з педагогічно занедбаними дітьми. Сюди відносяться предмети циклу природної та наукової підготовки, що враховують специфіку майбутньої професійної діяльності і забезпечують окремі аспекти професійної готовності курсантів до роботи з педагогічно занедбаними дітьми. Серед дисциплін цього циклу слід виділити такі, як «Юридична деонтологія», «Теорія держави і права», «Адміністративне право», «Цивільне та сімейне право» та «Цивільний процес», «Кримінальне право» та «Кримінальний процес».

Крім того, для подальшої систематизації і поглиблення знань особливостей роботи з специфічними контингентами підлітків, якими є підлітки групи ризику, а також удосконалення моральних якостей курсантів, які безпосередньо впливають на виконання функцій та завдань правоохоронця у соціально-правовій діяльності з населенням, введені предмети циклу професійної та практичної підготовки. Це, зокрема, «Професійна етика», «Кримінологія», «Судові та правоохоронні органи України». Їхня взаємодія з іншими дисциплінами є органічною і вкрай перспективною для удосконалення педагогічної підготовки курсантів.

Другий компонент – варіативний, складають предмети, що поглиблюють та доповнюють «ядро» та галузі. Це «Введення в посаду слідчого», «Основи демократії», «Європейське право». В їх завдання входить знайомлення курсантів із майбутньою професією, станом прав людини (дитини) в сучасних європейських цивілізованих державах, правові засади захисту дітей та молоді як однієї з умов розбудови демократичної України та ін. Домінуючим в конструюванні організації змісту як учбових, так і факультативних дисциплін слід вважати принцип діалектичного зв'язку, що знаходить відображення і у міжпредметних зв'язках, які пронизують не лише зміст, але й методи та засоби навчання.

У системі формування готовності майбутніх співробітників правоохоронних органів навчальна та виробнича практики розглядаються як одна із вирішальних передумов перевірки і закріплення теоретичних знань в реальних ситуаціях, ознайомлення курсантів зі станом профілактично-педагогічної роботи на місцях, а отже вступає в силу чинник свідомості та цілеспрямованості в їхніх пошуках і самореалізації. У процесі практик здійснюється знайомство курсантів з сучасним станом соціально-педагогічної роботи у системі МВС України (кримінальної міліції у справах неповнолітніх, інститут дільничних інспекторів міліції); формуються навички спілкування та відповідної діяльності з підлітками групи ризику різного віку на основі вивчення їхніх індивідуальних та вікових особливостей; відбивається розвиток почуття доброти, чуйності, співпереживання як професійних якостей правоохоронців, які працюватимуть з даною категорією підлітків; відбувається закріплення і практичне застосування теоретичних знань із спеціалізації, а також з аспектів загальної, соціальної педагогіки та психології, вікової та педагогічної психології, патопсихології, соціології, конфліктології; удосконалюються навички виконання на практиці майбутніми правоохоронцями виховної, прогностичної, діагностичної, попереджувально-профілактичної та організаційно-комунікативної функцій.

Як засвідчують результати досліджень, а також дані нашого експерименту, особливого значення під час проведення практики набуває характер взаємодії курсантів зі школярами. Взаєморозуміння, повага, прояв відповідальності, справедливості і доброти створює задоволення майбутніх правоохоронців від власної виховної діяльності, а також задоволення дітей від участі у різноманітних видах діяльності, відчуття того, що вони відчувають психологічний комфорт від ролі партнерів із практикантами, де кожен з них сприймається як соціальна особистість [2, с.134].

Наступною складовою частиною цілісного процесу формування готовності випускників до роботи з дитячими контингентами в період навчання у вищій юридичній школі є активне включення курсантів у науково-дослідницьку діяльність. Її метою є забезпечення більш повного і глибокого оволодіння курсантами

обраною спеціальністю, формування у них навичок самостійної теоретичної і експериментальної роботи, ознайомлення із сучасними методами наукового пошуку, самостійного проведення експериментів, застосування своїх знань для вирішення конкретних практичних завдань у роботі з відповідними підлітками. Враховуючи специфіку майбутньої професії, вважається досить перспективним і доцільним покладання в основу організації науково-дослідної роботи (НДР) юридичного вузу професійно-педагогічної спрямованості. Це, як наголошується у Державній національній програмі «Освіта» створює широкий полігон для формування цілісної особистості спеціаліста, використовуючи теорію і методику наукового пізнання як засобу розвитку випускника, його підготовки до самостійного проведення соціально-педагогічних досліджень і використання їх результатів у практиці [5, с.7-8].

Вивчення відповідної літератури та накопиченого у вищій школі досвіду показує, що організація науково-дослідної діяльності курсантів у рамках системи професійної їх підготовки передбачає дотримання, принаймні, таких керівних положень:

- забезпечення єдиного режиму проведення наукових досліджень, шляхом залучення курсантів до пошукової роботи впродовж усього періоду навчання у юридичному вузі;
- включення майбутніх фахівців у діяльність, спрямовану на активне засвоєння нового досвіду у спеціально створених умовах і забезпечення зв'язку науково-дослідної роботи з майбутньою професійною діяльністю;
- використання навчальної та виробничої практик для проведення реальних досліджень педагогічного спрямування;
- реалізація ділового колективного й особистісного спілкування у процесі участі у науково-практичних конференціях, круглих столах, диспуатах на педагогічну тематику, що сприяє становленню професійного досвіду;
- систематичне залучення курсантів до науково-дослідницьких лабораторій, творчих груп та колективів вузу.

Структура професійно значущих характеристик правоохоронця передбачає також наявність такого показника, як психологічна готовність до професійної діяльності. У класичному розумінні це складне особисте утворення не є інваріантом умінь, притаманних у нашому випадку працівникам правоохоронної сфери, але його слід розглядати як одну з основних умов ефективної професійної підготовки спеціаліста. У психологічному аспекті готовність розглядається як стійкий психічний стан особистості, який у поєднанні з якостями, що забезпечують доброзичливе ставлення до діяльності, можливість її активного здійснення, а також актуалізацію цієї можливості при суспільній та особистісній необхідності [6, с.10]. Звідси професійна готовність характеризується системою мотивів, знань, умінь і особистісних якостей, які в цілому забез-

печують ефективне виконання конкретних трудових функцій. Тобто це сукупність певних якостей, необхідних для виконання професійної праці, психологічна спрямованість на реалізацію відповідних функцій і завдань, своєрідне почуття впевненості в своїй професійній здатності. Її професійними компонентами є позитивне ставлення до даного виду роботи, відповідні здібності, мотиваційні установки, необхідні знання й уміння, цілеспрямовані вольові процеси. Оскільки внутрішні мотиви діяльності як показник особистісної, емоційної забарвленості пізнавальних потреб, то вони є складовою часткою пізнавального інтересу, що може бути сформованим за різними рівнями.

Кожний із запропонованих компонентів означеної системи потребує деталізації, уточнення, збалансування змісту і кількості годин, ретельної оцінки і серйозної експериментальної перевірки. Водночас успішне вирішення завдань з охорони громадського порядку, зокрема роботи з підлітками групи ризику, значною мірою залежить від оволодіння майбутніми співробітниками ОВС основами педагогічної теорії, розуміння специфіки психофізіологічного розвитку підлітків, від набуття умінь і навичок практичної та наукової роботи з цією категорією неповнолітніх.

Узагальнення результатів дослідження, які стосуються проблем розвитку вищого юридичного навчального закладу, засвідчує необхідність організації його діяльності на науково обґрунтованих вихідних принципах, що забезпечують необхідний рівень навчання та виховання відповідно до сучасних вимог суспільства. Структура пізнавального процесу, його стратегія і логіка повинні будуватися як на філософських категоріях й законах пізнання, так і на міждисциплінарних та суто педагогічних методологічних вихідних положеннях, що у широкому розумінні можна визначити як «систему принципів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності» [9, с.365].

Отже, педагогічна підготовка майбутніх співробітників правоохоронних органів базується на особистісному підході до професійного їх становлення і включає в себе сукупність взаємодоповнюючих видів навчально-виховної діяльності: вивчення предметів циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін; оволодіння предметами професійної та практичної підготовки; засвоєння дисциплін циклу природної та наукової підготовки; проходження ознайомчої (навчальної) та виробничої практик; участь у науково-дослідній роботі; відповідні факультативи і спецкурси; розвиток і формування необхідних особистісно-педагогічних якостей.

У перспективі передбачається обґрунтування програми формування у майбутніх правоохоронців готовності до роботи з підлітками на групі ризику на міжпредметній основі.

Література

1. Андросюк В.Г. Педагогіка и психология в деятельности органов внутренних дел. Часть особенная: Учебное пособие / Вячеслав Георгиевич Андросюк. – Киев: НиИРИО Киевской высшей школы МВД им. Ф.Э.Дзержинского, 1990. – 80 с.
2. Байша К.М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія і методика виховання» / Кіра Миколаївна Байша. – Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / Володимир Іванович Бондар. – К.: Вересень, 1996. – 129 с.
4. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика / Борис Семенович Гершунский. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – № 44-46. – 1993. – С.2
6. Корнешук В.В. Взаємне навчання курсантів як засіб підвищення ефективності навчального процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Вікторія Вікторівна Корнешук. – Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського (м.Одеса). – Одеса, 1998. – 18 с.
7. Новий тлумачний словник української мови: 42000 слів: У 3-х т. / Уклад. В.Яременко, О.Сліпущо. – 2-ге вид., виправл. – К.: Вид-во «АКОНІТ», 2001. – Т.2. – С.642
8. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіхтенко, О.М.Любарська та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Лідія Олексіївна Хомич. – К.: «Магістр – S», 1998. – 200 с.

Колисниченко В.В.

Формирование готовности курсантов высшей юридической школы к работе с несовершеннолетними

Статья посвящена технологии подготовки будущих работников правоохранительных органов к работе с подростками, склонными к асоциальному поведению.

Ключевые слова: правоохранители, подростки «группы риска», формирование готовности.

Kolisnichenko V.V.

Formation of preparedness of students of higher law schools to the work with the minors

The author of the article has considered the technology of training of future law enforcement officers to the work with adolescents, inclined to antisocial behaviour.

Keywords: police, teens at risk, of readiness.

УДК 378:360

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНІ СИСТЕМИ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ

Козубовська І.В., Досін А.Р.

У даній статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми нормативних систем регуляції поведінки індивіда.

Ключові слова : поведінка, норма і відхилення, нормативні системи регуляції поведінки.

Регуляцію людської поведінки не можна здійснити без єдиного і загального критерію її виміру. Саме такою мірою поведінки людей і є норма.

Під нормою найчастіше розуміють найбільш доцільну, ефективну форму будь-якого явища матеріальної і духовної сфери діяльності людей. Норма – регулятор масової поведінки. Загальність нормативних вимог опирається на два основні принципи: рівність всіх людей перед моральним законом і універсалізацію нормативного припису.

Всі соціальні норми вимагають утримання від певних вчинків, або активне здійснення тих чи інших дій. Отже, відхиленням від норми можна вважати невідповідність поведінки суспільним вимогам.

Дотримання норм моралі на відміну від норм права забезпечується тільки внутрішнім переконанням, громадською думкою і засобами громадського впливу.

Поведінка людини завжди має визначену впорядкованість, що є наслідком підпорядкування загальним очікуванням чи нормам. Таким чином, соціальні норми є регуляторами не будь-якої діяльності людини, а тільки її суспільної поведінки.

Соціальна норма виражає не реальну поведінку, а поведінку нормативну. Вона визначає межу, міру допустимого, дозволеного і недозволеного у поведінці і діяльності людей, соціальних груп. Ці межі історично сформовані в даному конкретному суспільстві і визнаються переважною більшістю членів даного суспільства. Відхилення від норм зазвичай не схвалюється, оскільки веде до дезорганізації соціального життя, соціальної аномії.

Слід зауважити, що соціальна поведінка регулюється нормами моралі, права, нормами тих чи інших соціальних груп, організації. На поведінковому рівні цілі і засоби виступають для особистості в формі соціальних цінностей і норм, однак для особистості тільки норми права чітко визначають критерії правомірності поведінки. Моральні норми, на відміну від правових, які виступають для особистості стандартами моральної поведінки, відображають цілісну світоглядну систему особистості.

Питання норми і відхилення від норми досить інтенсивно досліджуються вітчизняними вченими (О.Джужа, А.Зелінський, О.Коваленко, Н.Кузнєцова, В.Синьов, В.Філонов та ін.). В даній статті акцент ставиться на аналізі нормативних систем регуляції поведінки особистості.

Аналіз наукової літератури [1; 2; 3] свідчить, що існують різні нормативні системи, які регулюють поведінку індивідів в суспільстві.

Так, нормативній системі права властиве текстуальне закріплення, чіткий опис поведінки та можливих санкцій за ухилення від неї, прийняття норм тільки відповідними інститутами держави та наявність інстанцій, які несуть відповідальність за їх реалізацію. Більшість учених вважає, що право є зовнішньою щодо індивіда системою правил. Вимоги нормативної системи права так чи інакше пов'язані з зовнішнім авторитетом, насамперед, авторитетом держави. Коли ж індивід сприймає нормативну

систему права та дотримується її на рівні власних переконань (а не під загрозою санкції), тоді мова йде більше про моральні переконання. Очевидно, кінцевою метою правової соціалізації є саме такий рівень сприйняття закону, коли індивід сприймає його як систему внутрішніх переконань.

Нормативна система моралі виступає щодо індивіда як система внутрішніх переконань. Цій системі властива відсутність чіткої диспозиції. Кожний вчинок порівнюється не з описаним еталоном поведінки, а зі сформованою наперед на адаптивному етапі соціалізації системою цінностей. Тому механізм реалізації нормативної системи моралі спрацьовує на більш складному психологічному рівні.

Нормативна система звичаїв і традицій – історично найдавніша система норм, як відзначалося нами раніше. Вона стала логічним розвитком системи “табу” (заборон) і бере свої витоків ще з додержавного періоду розвитку людства. Із зародженням перших держав саме традиції та звичаї стали підґрунтям для формування нормативних систем права.

До впливових у сучасному світі можна, очевидно, віднести й релігійну нормативну систему. Система релігійних норм за змістом включає в себе норми права, моралі, традицій, а також організаційні норми і тому в багатьох випадках здатна виконувати регулятивні функції методами, властивими кожній із зазначених нормативних систем.

Підкреслимо, що нормативні системи не просто співіснують поруч, урегульовуючи кожна свої види відносин. Здебільшого, всі засновані в конкретному періоді історичного розвитку суспільні відносини регулюють одночасно кілька нормативних систем.

Дія цього механізму така: на кожному історичному етапі розвитку суспільства формується відповідна певному рівню суспільних відносин система цінностей. Для захисту цих цінностей створюють нормативні системи. З метою нормального їх функціонування суспільство формує інститути, що його забезпечують. Рівень забезпечення соціальних інститутів залежить від рівня суспільних відносин. Неважко переконатися, що існують і перехресні прямі та зворотні зв'язки. Наприклад, норми піднімають на вищий щабель формалізації суспільні відносини, що вже склалися, і на рівні громадської думки відобразилися як доцільні й потрібні в цьому суспільстві.

Відповідно, розвиток суспільних відносин веде до виникнення нових їх видів, а, отже – і до потреби їх регулювання нормативними системами.

Таким чином, можна дійти висновку, що: у суспільстві діє велика кількість нормативних систем; нормативні системи, врегульовуючи усталені, найпоширеніші, соціально позитивні відносини, опосередковано захищають систему цінностей, яка склалася внаслідок певного рівня відносин; система цінностей – найбільший стабілізуючий елемент суспільства; система цінностей особи є еталоном сигналом у процесі мотивації поведінки людини; захищаючи одну систему цінностей, різноманітні нормативні системи діють сукупно.

Розглядаючи питання про нормативні системи регуляції поведінки індивіда не можна не згадати і про систему покарань. Отже, коротко проаналізуємо суть самої системи покарань.

Зауважимо, що науці відомо багато визначень поняття